

Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümleler Üzerine

On Digression and Parenthetical Sentences

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Salim KÜÇÜK¹

Gönderim Tarihi: 27.03.2020 | Kabul Tarihi: 10.05.2020

Özet

Türkiye Türkçesinde cümlenin anlamını daha iyi açıklamak, ihtiyaç duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak amacıyla kullanılan ve genellikle iki virgül, iki kısa çizgi veya yay ayraç içerisinde yer verilen kelime grubu yapısındaki yapılar için ara söz; iki virgül, iki kısa çizgi veya yay ayraç içerisinde yer verilen ve içerisinde çekimli en az bir fiil yani yüklem bulunduran cümleler için ise ara cümle ifadesini kullanmak daha uygundur. Bu yapıların her ikisi de cümle içerisinde kullanılmakla birlikte, ara söz yargı bildirmeyen bir kelime grubundan oluşurken ara cümle farklı olarak kip ve şahıs eki almış bir yüklem bulundurmakta ve bir yargı taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde ara sözlü veya ara cümleli cümleler konusunda söz dizimini konu edinen kaynaklarda çeşitli bilgilere yer verilmekle birlikte ara söz ve ara cümlenin çoğunlukla karıştırıldığı ve ikisinin de aynı yapıda değerlendirildiği görülmektedir. Bu konuda ortak bir görüşten söz edilemeyeceği gibi kullanılan terimlerde de bir birlik ve beraberlikten söz etmek mümkün değildir. Farklı adlandırmalarla karşılanan ara söz ve ara cümle yapılarının cümlenin yapısı ile olan bağlantısı da tartışılması gereken diğer bir husustur. Ara söz ve ara cümle konusu, Türkiye Türkçesi dilbilgisinin önemli konularından olup yapı yönünden cümlenin türünü de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu çalışmada ara sözlü ve ara cümleli cümleler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuş, anlam yönünden cümleye katkıları belirlenmiş, ara sözlü ve ara cümleli cümleler yapı yönünden değerlendirilerek tür ve özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ara Sözlü Cümle, Ara Cümleli Cümle, Virgül, Kısa Çizgi, Türkiye Türkçesi.

Abstract

A digression sentence is used for structures in the group of words, which are used in order to better explain the meaning of the sentence in Turkish spoken in Turkey, and also to add a needed meaning or to add richness to the narrative, usually in two commas, two dashes or separators; on the other hand, it is called parenthetical sentence for sentences that contain two commas, two dashes or a separator and contain at least one conjugated verb in it. While both of these structures are used in a sentence, the digression sentence has a predominance and has a meaning, while it consists of a group of words that do not make sense. A variety of information sources on the subject for the syntax in previous literature and the literature has examined mostly the two sentences in the same structure. There is no common opinion on this matter and it is not possible to talk about unity in terms used. The connection between digression and sentence structures with different names and the structure of the sentence is another matter to be discussed. Digression and parenthetical sentences are important subjects of Turkish grammar and also have a determining feature in terms of structure. In this study, the similarities and differences between digression and parenthetical sentences were examined, their contribution to the sentence in terms of meaning was determined, and the types and properties of digression and parenthetical sentences were evaluated in terms of structure.

Keywords: Digression Sentence, Parenthetical Sentence, Comma, Dash, Turkey Turkish.

Giriş

Türkiye Türkçesinde yaygın olarak iki virgül, iki kısa çizgi veya yay ayraç içerisinde gösterilen ara söz ve ara cümle kavramları ile ilgili olarak karşımıza çıkan ilk problemin terim sorunu olduğu söylenebilir. Ara cümle terimi Osmanlı Türkçesi'nde "cümle-i mutarıza", "cümle-yi mutarıza" ve "cümle-i mu'terize" yazımları ile karşılanmıştır (Hatipoğlu, 1972: 15, Kükey, 2003: 299, Bilgegil, 2014: 92, Topaloğlu, 2019: 23).

Ara söz ve ara cümle terimleri Türkiye Türkçesinde birden fazla terimle karşılanmış olup bu konuda bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir (bk. Tablo 1): "ara tümce (derl. Ara cümle, ara söz, aradeyi)" (Hatipoğlu, 1972: 15), "araönerme, arasöz" (Gencan, 1979: 132), "ara cümle" (Korkmaz, 1992: 12), "ara tümce, arasöz" (Bozkurt, 1995: 353), "aratümce" (Koç, 1990: 443, Vardar, 2003: 23), "ara söz (ara cümlecik)", "ara anlatım", "parantez cümle", "cümle dışı öge", "ara cümle" (Gülensoy, 2000: 434), "ara cümle, ara söz" (Hengirmen, 2002: 359, 360), "aratümce (arasöz)" (Kükey, 2003: 300), "açıklama cümlesi, ara söz" (Karahana, 2004: 37), "aracümle" (Demir, 2004: 258), "ara cümlecik", "katık cümlecik" (Üçok, 2007: 219), "iç içe birleşik cümle, ara cümle (iç cümle)" (Demir vd. 2009: 129), "saplama cümle" (Banguoğlu, 2015: 538), "ara söz, açıklayıcı cümle" (Özkan ve Sevinçli, 2015: 156, 221), "ara cümle" (Karaağaç, 2018: 144, Topaloğlu, 2019: 23), "ara cümleli birleşik cümle", "ara sözlü cümleler" (Böler, 2019: 233, 234).

Ara söz ve ara cümle terimleri yazım yönünden incelemek olursa; ara söz terimi Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "ara söz" şeklinde ayrı yazılırken terimlerin özgün yazım biçimlerinin korunduğu ve yazımlarına müdahale edilmeyen Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde "arasöz" şeklinde birleşik olarak yazılmıştır. Ara cümle terimi ise Güncel Türkçe Sözlük ile Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde "ara cümle" şeklinde benzer olarak ayrı yazılmıştır. Ara söz ve ara cümle terimleri söz konusu sözlüklerde şöyle açıklanmıştır:

Güncel Türkçe Sözlük (<https://sozluk.gov.tr/e.t.28.04.2020>):

ara söz: "Doğrudan doğruya konuşulan veya yazılan konuyu ilgilendirmeyen dolaylı söz, istitrat."

ara cümle: "Birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açıklamak, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak için araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümle, ara tümce: Cihan yıkılsa -emin ol- bu cephe sarsılmaz."

Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (<https://sozluk.gov.tr/e.t.28.04.2020>):

arasöz: "Konunun iyice anlaşılması için tümce arasına alınan açıklayıcı sözcük, ya da söz öbeği." Ö. "Kansız çehresi -sevinçten mi, utandığı için mi- önce al al oldu, sonra, kızardı." (Refik Halit Karay, Nilgün).

ara cümle: "Bir cümlede açıklama, istek vb. amaçlarla, cümle yapısında herhangi bir değişiklik yapılmadan iki virgül veya iki çizgi arasına sokulan cümle: şimdi efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sual sorayım (M. Kemal Atatürk, Nutuk, s. 2). Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osmanlı Bey ki, Tufan Bey namıyla maarif olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk, s. 84). Milletvekilleri saat beş çayını yudumlarırken, yanında Hint bisküvileri ile Singapur turtaları da vardır, onlara şöyle bağırdı (S. Birsal, İstanbul-Paris s. 275). Demek ki, Türkçeden, Allah esirgesin, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş (N. Sami Banarlı, Türkçenin Sırları, s.303). Babasının içinde bulunduğu durum, Allah betlerinden saklasın, oldukça üzücü. Elindeki notlara bakarak, bakmasa da olurdu ya, konuştu vb. krş. açıklama cümlesi."

Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde yer alan açıklama cümlesinde ara söz ve ara cümleyle ilişkin bir gönderme yapılmamıştır. Türkçe Sözlük'teki açıklama ve verilen örnekler dikkate alındığında ara cümle, yargı bildiren ve yüklemi bulunan bir yapıdır. İki sözlükte de ara söz ve ara cümlelerin kullanım amacı "anlamı biraz daha açıklamak" ifadesinde örtüşmektedir. Yine yukarıdaki tanım ve örneklerden ara cümle ile ilgili olarak, dilbilgisel anlamda cümlelerin unsurlarından birine dâhil

olmasa da yani cümlelerin unsurlarından sayılmasa da anlam yönünden cümleye destek sağlayan bir yapı olma özelliği öne çıkmaktadır.

Karahan (2004: 37) açıklama cümlelerine iki çizgi, iki virgül ve parantez (yay ayraç) içerisinde rastlandığını belirtmektedir. Ancak Korkmaz'ın (1992: 13) verdiği örneklerden birinde farklı olarak (Elindeki notlara bakarak; bakmasa da olurdu ya; konuştu.) noktalı virgülün kullanıldığı da görülmektedir. Aynı cümle Karağaç'ta (2018: 144) "Elindeki notlara bakarak, bakmasa da olurdu ya, konuştu." şeklinde virgüllü olarak yazılmıştır. Bu durumda Korkmaz'ın yapmış olduğu noktalama işaretini doğru olarak kabul etmek gerekecektir.

Söz diziminde ara söz ve ara cümle kavramlarını daha iyi tanımlamak ve özelliklerini daha iyi belirleyebilmek için Türkiye Türkçesinde yazılmış, ilgili terimlere yer veren dilbilgisi ve söz dizimini konu edinen kitap türündeki çalışmalarda yer alan terim, tanım ve açıklama ile örnek cümleleri bir tablo hâlinde (bk. Tablo 1) göstermek daha uygun olacaktır.

Tablo 1:

Yazar	Kullanılan Terim	Tanım / Açıklama	Örnek Cümle / Cümleler
Tahsin Banguoğlu	Saplama Cümle	Saplama cümleler de öbür saplama unsurlar gibi cümlelerin asıl yapısına girmeksizin söze katılmaktadırlar. Ancak bunlar bir tam yargı öbeği teşkil ettikleri için sözdizimi yönünden başlı başına incelenmeyi gerektirirler. Saplama cümle almış bir basit cümleyi bir birleşik cümle sayamayız. Çünkü bu iki cümlede -fiil cümlesi olsun, isim cümlesi olsun- iki yargı organik bir ilişkiyle birbirine bağlanmakta değildir. Buna göre onu basit cümlelerin eklenti almış bir özel hali olarak gözününe almamız lazım gelir (Banguoğlu 2015: 537-538)	O yüzyıllarda Oğuzlar <i>-Bunlar en eski Türkmenlerden bir ulus olmadırlar-</i> daha doğuda görünürler. <i>Allah beterinden korusun</i> , bizim çocuklar mühim bir trafik kazası geçirdiler. Amcam, <i>o bahçeyi satın almış</i> , anlatıyordu. (Banguoğlu, 2015: 538).
Vecihe Hatipoğlu	Ara Tümce (Derl. Ara cümle, ara söz, aradeyi)	Birleşik veya yalın tümcelerde anlamı biraz daha açıklamak için araya giren tümce: (Hatipoğlu, 1972: 15)	O isterse, <i>pek ummam ya</i> , gidebilir. Bütün dostları, <i>zaten onun pek dostu da yoktu</i> , kendisini bırakıverdiler. (Hatipoğlu, 1972: 15)
Necip Üçok	Ara Cümlecik Katık Cümlecik	Bu sonuncu cümlede iki virgül arasına koyduğumuz cümleyi, ki buna "ara cümlecik", "katık cümlecik" (proposition incidente, paranthèse; Schaltsatz, Einschubsatz) adı verilir; bunu iki çizgi arasına da yazabiliriz. (Üçok, 2007: 219)	Bir tek vaka, <i>ne kadar açıklı olursa olsun</i> , bir trajedi değildir. Bu sözler üzerine Ahmet, <i>ne alıngan olduğunu ben bilirim</i> , birdenbire parladı. (Üçok, 2007: 219)

Zeynep Korkmaz	Ara Cümle	Bir cümlede anlamı daha iyi belirtmek için, cümle yapısında herhangi bir değişiklik yapılmadan iki virgül veya iki çizgi arasına sokulan cümle: (Korkmaz, 1992: 12)	<p>Şimdi efendiler, <u>müsaade buyurursanız</u>, size bir sual sorayım. (M. Kemal Atatürk, Nutuk)</p> <p>Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, <u>elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur</u>, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk, s.84)</p> <p>Fakat aynı zamanda bozuk paraları, <u>bir alışveriş yapmış gibi</u>, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s.190)</p> <p>Milletvekilleri saat beş çayını yudumlarken, <u>yanında Hint bikovileri ile Singapur turtaları da vardır</u>, onlara şöyle bağıryordu. (S. Birsal, İstanbul-Paris s.275)</p> <p>Evet sevilmeseydi, <u>akıl, mantık filân bunu icap ettirir</u>, ama elde midir? (P. Safa, Şimşek, s.78)</p> <p>Tabii mi, doğrusu onlar için tabii değil, <u>ama ne ise gidiyorlar ya</u>, mesele orada (Müfide Ferid, Pervaneler, s.16)</p> <p>Demek ki, Türkçeden, <u>Allah esirgesin</u>, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş..." (N. Sami Banarlı, Türkçenin Sırları, s.303)</p> <p>Babasının içinde bulunduğu durum, <u>Allah beterinden saklasın</u>, oldukça üzücü.</p> <p>Elindeki notlara bakarak; <u>bakmasa da olurdu ya</u>; konuştu. (Korkmaz, 1992: 12, 13)</p>
Berke Vardar	Aratümce	Bir tümceye, yapı değişikliğine yol açmadan iki virgül ya da çizgi arasına alınarak katılan ve açıklama niteliği taşıyan tümce. (Vardar, 2003: 23)	Gelecek olursa, <u>pek sanmıyorum ya</u> , bize uğrasın. (Vardar, 2003: 23)
Nurettin Koç	Aratümce	Yalın ya da bileşik cümlelerde yargıyı biraz daha açıklamak, güçlendirmek için araya giren tümceye aratümce (Alm. Satzparenthese; Fr. Phrase du paranthèse; İng. Parenthesis sentence) denir. (Koç, 1990: 443)	<p>Kim ne derse desin, <u>inan bana</u>, bu işte onun hiçbir suçu yok.</p> <p>Yarına kadar iyileşirsem, <u>sanmam ya</u>, Kars'a gideceğim.</p> <p>Bütün dostları, <u>zaten fazla dostu da yoktur ya</u>, onu bırakıverdiler.</p> <p>İsterse, <u>ummam ya</u>, sana yardım edebilir.</p> <p>Annem, <u>sen de bilirsin</u>, yorulmak nedir bilmez.</p> <p>(Koç, 1990: 443)</p>
Ahmet Topaloğlu	Ara Cümle	Cümlelerin asıl yapısına girmeden iki çizgi, iki virgül arasında ya da parantez içinde söze katılan ve açıklama niteliği taşıyan cümle. (Topaloğlu, 2019: 23)	<p>Arkadaşlarından biri <u>-Allah beterinden saklasın-</u> bir trafik kazası geçirmiş.</p> <p>Okuduğum roman <u>[daha önce de size ondan söz etmişim]</u> beni çok duygulandırdı. (Topaloğlu, 2019: 23-24)</p>

Tufan Demir	Aracümle	<p>Söze başladıktan sonra söyleneni daha iyi açıklamak için bir duygu ya da düşüncenin söylenmesi gerekir. Böylece konuşma ve yazıda cümlenin içine kimi sözler girer. Bu sözlere kendi yüklemeleri varsa aracümle, yoksa arasöz (bak Açıklamalı Öge) denir. Aracümler içine girdikleri cümlenin anlamını tamamlar, ancak onun bir ögesi olmazlar. Bunun için aracümleli basit cümleler girişik cümle sayılmazlar. Arasözler gibi aracümlerinin de cümleden çıkartılması cümlenin yapısında ve anlamında bir bozulmaya yol açmaz. (Demir, 2004: 258)</p>	<p>Kaptanın biri, <u>Kafeloniyalı mıdır, Maltalı mıdır bilmem</u>, bizi gemisine davet etti. (Âli Bey)</p> <p>Yılanların Öcü'nde ana rolünü Fatma Girik, <u>ki daha önce çekilende Aliye Rona oynuyordu</u>, üstlenmiş.</p> <p>Ortada hiçbir şey yokken, <u>nasıl anlatayım</u>, bir kavga başladı.</p> <p>Deyimler, <u>bir başka ulusla olan kültür ilişkileri sonunda ondan çevrilme, alınma değilse</u>, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini anlatan sözlerdir. (Doğan Aksan)</p> <p>Bir dil, bir başkasından, <u>eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa</u>, seslerinin niteliği açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan) (Demir, 2004: 258)</p>
Mehmet Hengirmen	Ara Cümle	<p>Yalın ve bileşik cümlelerde konuyu daha iyi açıklamak için cümle öğelerinin arasına giren ara sözlere ara cümle denir. Ara cümleler temel cümlenin anlamını tamamlar. Ancak, temel cümlenin ögesi olmaz. (Hengirmen, 2002, 359)</p>	<p>Herkesi unutsam, <u>emin ol</u>, seni asla unutmam.</p> <p>Ülkemiz, <u>nereye giderseniz gidin</u>, dünyanın en güzel ülkesidir.</p> <p>Gerçekler, <u>ben buna yürekten inanıyorum</u>, er geç ortaya çıkar.</p> <p>Senin yanında olmak, <u>bu konuda senin fikrini bilmem</u>, benim için dünyanın en büyük mutluluğudur. (Hengirmen, 2002: 359-360)</p> <p>Ben de, <u>herkes gibi</u>, kendimi çok beğenirim.</p> <p>İnsanlar, <u>düşünen varlıklar</u>, çevreye en çok zarar veren canlılardır.</p> <p>Yaşamak, <u>ne de olsa</u>, güzeldir.</p> <p>Ömer Bey, <u>bilinmez bir sebeple</u>, birden ayağa fırladı.</p>
	Ara Söz	<p>Yalın ve bileşik cümlelerde temel cümlenin öğeleri arasına giren ve cümle niteliği taşımayan sözcüklere ara söz denir. (Hengirmen, 2002, 360)</p>	<p>Hayvanlar, <u>garip bir önseziyle</u>, depremleri önceden hissedebiliyorlar.</p> <p>Turgut Bey, <u>dün yolda karşılaştığımız adam</u>, bugün bizim büroya geldi.</p> <p>Gözlerimiz, <u>hiç şüphesiz</u>, dünyaya açılan tek penceredir.</p> <p>(Hengirmen, 2002: 360)</p>
Fuat Bozkurt	Ara Tümce Arasöz	<p>Kimi tümcelerde iki virgül, iki kısa çizgi ya da ayrıca içinde gösterilen, tümceyle yapısal bağı olmayan başka sözler, başka tümceler bulunur. Bunlar söz niteliğinde ise "aratümce" adını alır.</p> <p>Arasöz ya da aratumce, içinde bulunduğu tümcenin yapısını etkilemez. Ancak anlamına herhangi bir yönden açıklama getirir. Arasözler, aratumceler kendi başlarına kullanılmazlar. Başka bir tümce içinde kullanımları gerekir. Bu nedenle içinde arasöz bulunan tümceye "arasözlü tümce" denir. (Bozkurt, 1995: 353)</p>	<p>İçeriye bir erkeğin kolunda <u>-kardeşi olduğunu ben önceden de biliyordum-</u> girdi.</p> <p>Yine eski günlere döndü, <u>-belki yüz kez dinlediğimiz-</u> bir hikâyeyi anlatmaya başladı.</p> <p>Bana Ali Naci Karacan'ın nerede olduğunu sordu. <u>-Öleli yıllar olmuştu-</u>. Ulus'tan "Faliş Rıfkı'nın Ulusu" diye bahsetti. -Yıllardır Dünya'da yazıyordu.- (Metin Toker) (Bozkurt, 1995: 353)</p>

<p style="text-align: center;">Tahir Nejat Gencan</p>	<p style="text-align: center;">Araönerme Arasöz</p>	<p>Söze başladıktan sonra kimi kez usa, söylenmesi gereken bir düşünce geliverir ve tümcenin arasına girer. Konuşmada da, yazıda da rastlanan bu açıklayıcı sözler, içinde buldukları tümcenin ögesi olmazlar. Böylece: Tümce arasına giren ve öge olmayan sözlere araönerme, ya da arasöz denir: (Gencan, 1979: 132)</p> <p>Deyimler de bağlı önermelerin arasına girer: (Gencan, 1979: 133)</p> <p>İtalik harflerle dizilmiş kısımlar birer arasöz, araönermedir. Araönermeler, çok kez, açıklayıcı, koşuntu (apposition) görevinde bulunur:</p> <p>Bu kullanışa eskiler (atf-ı beyan atf-ı tefsiri) derlerdi.</p> <p>a) Araönermeler, kısa olursa, iki virgül arasına alınır.</p> <p>b) Uzun olur, ya da iyi belirtilmesi gerekirse iki kıza çizgi arasına alınır...</p> <p>Bir söz öbeğinin araönerme olup olmadığına ikirciklik baş gösterirse o öbek okunmadan geçilir. Tümcede eksiklik olmuyorsa arasözdür, araönermedir. Bunun için araönermeli yalın tümceler bileşik sayılmaz.</p> <p>(Gencan, 1979: 133)</p>	<p>Hak haksızlığı, doğru yanlışı iyi kötüyü, <u>geç de olsa</u> nihayet yener. (Falih Rifki Atay)</p> <p>Ankara'da tedavi devam etmiş ise de her şeyin gerektiği gibi yapılmasına, <u>itiraf etmeli ki</u>, tam riayet gösterememiştir. (Atatürk'ün Hastalığı, Ruşen Eşref Ünaydın)</p> <p>Analar haylaz çocuklarını <u>-ihtiyaçlarını anlamış gibi-</u> daha çok severler. (Nilgün, Refik Halit Karay)</p> <p>Bir gün, <u>bilmem ne sebeble</u>, birlikte kışlarına gittik.</p> <p>Biz <u>-şimdi ellisine varanlar, elliden ötekiler-</u> gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtık. (Atatürk, Falih Rifki Atay)</p> <p>Bir İstanbul çocuğu <u>-dünyanın neresini gezmiş, neresinde yaşamış olsa-</u> yine İstanbul'u düşünür. (Nilgün, Refik Halit Karay)</p> <p>Kansız çehresi <u>-sevinçten mi, utandığı için mi-</u> önce al al oldu sonra morardı. (Nilgün II, Refik Halit Karay)</p> <p>O sıralarda, herkes Südet bölgesinin Almanyaya verilmesiyle Hitler'in tatmin edildiğine <u>-zira bu zat, artık Avrupa kıtası üstünde talep edeceğim bir karış toprak yoktur, demişti-</u> ve ikinci cihan harbinin önlendiğine inanmış bulunuyordu. (Zoraki Diplomat, Yakup Kadri Karaosmanoğlu)</p> <p>Ben de, <u>herkes gibi</u>, önsezimin beni hiç aldatmadığına inanırım. (Melih Cevdet Anday)</p> <p>Okudum yazısını, <u>ne yalan söyleyeyim</u>, hiç de koltuklarım kabarmadı. (Ben, Ataç)</p> <p>Orhan, <u>dün tanıştığımız çocuk</u>, karşımıza çıktı. (Gencan, 1979: 132-133)</p>
<p style="text-align: center;">Kaya Bilgegil</p>	<p style="text-align: center;">Ara Cümlecığı</p>	<p>Yardımcı bir açıklama unsuru olarak bir cümlemin içine giren ve çıkarılması o cümlemin anlamında eksiklik doğurmayan sözlere, ara cümlecığı (=cümle-yi mutariza) diyoruz. Bunlar, iki çizgi veya iki virgül ile asıl cümleden ayırt edilir. (Bilgegil, 2014: 92)</p>	<p>Siz bu işte sebat gösterdikten sonra, <u>-geç de olsa-</u> elbet başarısız.</p> <p>Ahmed Bey, <u>-ki ondan beklemezdim-</u> geçenlerde bir fıkrayı paylaşmış.</p> <p>Sınıfı geçebilmek için Mustafa Nihat'ın kitabına, İsmail Habib'in kitabına, Hamdi Tanpınar'ın kitabına <u>-hele Hamdi Tanpınar'ın kitabına-</u> mutlaka bakacaksınız.</p> <p>Halûk Karamağaralı; Erzurum'u, Bitlis'i, Van'ı, Ahlat'ı <u>-yalnız buraları mı?-</u> bütün Doğu Anadoluyu dolaşmış.</p> <p>İçlerinde Kars'tan gelenler <u>-Halit ve Mustafa -</u> uzun sesleri hiç telâffuz edemiyorlardı.</p> <p>Geldim ki, bütün çiçeklerim, <u>-sebboylarım, karanfillerim, yaseminlerim, hanımeliçlerim-</u> yolunmuş. (Bilgegil, 2014: 92, 93)</p>
<p style="text-align: center;">Leyla Karahan</p>	<p style="text-align: center;">Açıklama Cümlesi Ara Söz</p>	<p>Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı ögedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. Ki bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir. (Karahan, 2004: 37)</p>	<p>İstanbul ve Boğaziçi mimarîsini <u>-galiba bu sonuncusu bugün pek az kaldı-</u> tanıyan ve seven bir insan, Paris'te kolay kolay mağlup olmaz. (AHT)</p> <p>Eski duvarlar, <u>dikkat ettiniz mi</u>, hep birbirine benzer. (AŞH)</p> <p>O gece <u>Allah inandırısın</u> hiç uyuyamadım. (MŞE)</p> <p>(Karahan, 2004: 37-38)</p>

Özkan Mustafa-Sevinçli Veysi	Ara Söz, Açıklayıcı Cümle	Genellikle cümlelerin ortasında yer alan ara sözler ve açıklayıcı cümleler; cümle içerisinde iki çizgi ve iki virgül arasında, ya da araç içerisinde gösterilir. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 156)	Pazar günü İstanbul'a <u>-saat 15.00 uçağıyla-</u> gideceğim. (Cümle Dışı Öge) Ayşe bir gün sonra <u>-yanındakilerle birlikte-</u> geri döndü. Kürlü paltosunun yakası içinde yüzü yarı yarıya kaybolmuş kıranta bir rum <u>-kıyafetine nazaran zengin bir simsar-</u> yanlarında durdu. (Özkan ve Sevinçli 2015: 156)
	Ara Sözlü (Cümleli) Cümle	Cümleden çıkarıldıklarında cümlelerin anlamında bir eksiklik yaratmayan bir "ara söz" taşıyan cümledir. Ara sözler açıklama ve ek bilgi ifade ederler. Bu "ara söz ya da cümleler" cümlelerin bir ögesi olarak değerlendirilmezler. Ara sözler kısa olurlarsa iki virgül, uzun olursa iki kısa çizgi arasına alınır. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 221)	Tanın, hikâyelerime, tercümelerime <u>-ki hepsi en aşağı altı sütun uzunluğundadır-</u> birer lira verirse, haftada iki makale yani ayda sekiz lira beni rahat rahat yaşatır. (Ömer Seyfettin) Tenkitlerinize, <u>-buna ikaz demek daha doğru olur-</u> teşekkür ederim. (Cemil Meriç) Yaşımız <u>-senin için bahsediyorum-</u> çok emniyetle geleceğe bakacak bir yaş! (Ömer Seyfettin) (Özkan ve Sevinçli 2015: 221)
Tuncer Gülensoy	Ara Söz (Ara Cümlecik), Ara Anlatım, Parantez Cümle, Cümle Dışı Öge, Ara Cümle	İçinde buldukları cümleden anlamca farklı olan ve cümleden çıkarıldığı zaman düşünce bağıntısını bozmayan bu sözlerle ara söz (ara cümlecik, ara anlatım, parantez cümle) denir. (Gülensoy, 2000: 434)	Bir süre sonra Firdevs Hanım adında bir <u>kadın</u> <u>-kendisi imkân bulamayınca-</u> genç kızı Bihter'i Adnan Bey'le evlendirip bu farklı aileye girer... Firdevs Hanım konaktan ayrılır. Bahlül kaçar. Kısa bir süre içinde büyük sarsıntılara uğrayan baba ve kız <u>-bu sefer daha çeşitli elemeler içinde-</u> yine başbaşa kalırlar." (Şemsetten Kutlu -Aşk-ı Memnu romanı özetinden)
	Ara Cümle	Birleşik veya yalın sıralı cümlelerde manâyı biraz açıklamak için araya giren ve gerektiğinde bağımsız kullanılabilen cümleye denir. (Gülensoy, 2000: 437)	(Gülensoy, 2000: 434) O isterse, <u>pek ümit etmiyorum ya</u> , bu iş olur. Birdenbire, <u>nasıl anlatayım</u> , ne olduğunu anlayamadım. Çok çalıştım, <u>inan ki</u> , hiçbir yerde bulamadım. (Gülensoy, 2000: 437)
Günay Karaağaç	Ara Cümle	Başka bir cümlelerin yapısında yer alan, fakat söz dizimi açısından bu cümlelerin hiçbir ögesiyle ilişkisi bulunmayan cümle, ara cümledir. Ara cümle, açıklayıcı söz öbeklerinden veya açıklama cümlelerinden farklıdır; çünkü ara cümlelerin asıl cümle ile ilişkisi yoktur. Ara cümle, titremleme gibi, söz diziminin anlamına katkıda bulunmadan, dil kullanıcısının söz diziminde ifade edilen bilgi karşısındaki tutumunu anlatır; o an cümlede yer almayan bir başka bilgiyi getirir; cümlelerin anlamını değiştirmez, dil kullanıcısının cümleye bakış açısını gösterir veya cümleyi metne bağlar. Sözlü dil kullanımında, ara cümle, asıl cümleye göre daha alçak bir titremleme ile söylenir. Yazılı dil kullanımında ise ara cümleler, iki virgül veya iki çizgi ile asıl cümleden ayrı tutulmağa çalışılır. (Karaağaç, 2018: 144)	Şimdi efendiler, <u>müsaade buyurursanız</u> , size bir sual sorayım. Babasının içinde bulunduğu durum, <u>Allah</u> <u>beterinden saklasın</u> , oldukça üzücüydü. Elindeki notlara bakarak, <u>bakmasa da olurdu ya</u> , konuştu. (Karaağaç, 2018: 144)

Mehmet Özmen	Saplamalı (Ara Cümleli) Birleşik Cümle	<p>Yardımcı cümlesi, ana cümlelerin içerisinde, iki virgül, iki çizgi arasında veya ayraç içerisinde bulunan cümleler, saplamalı birleşik cümledir. Saplama cümle, ara cümle veya muterize cümlesi olarak da adlandırılır. Saplama cümle genellikle cümle ögelerinden birinin içerisinde yer alır. Saplama cümle genellikle kendisinden önce gelen cümle ögesini açıklar. Ayrıca, ayraç içerisindeki veya iki çizgi arasındaki öge cümle olmayabilir (Özmen, 2013: 195)</p> <p>İki çizgi arasındaki veya ayraç içerisindeki öge, cümle değil kelime veya kelime grubu ise, cümle saplamalı birleşik cümle değildir. Cümle olmayan ara sözler, cümle ögesi veya cümle ögesinin bir parçası olabilir. Aşağıdaki cümleler, ara sözleri cümle olmadığı için saplamalı birleşik cümle olmayan saplamalı/ara sözlü cümlelerdir (Özmen, 2013: 196)</p>	<p>Lakin, şimdiye kadar <u>-işte buradaki yaşantımın bu sekizinci ayıdır-</u> hâlâ küçük İsmail'le Mehmet Ali'nin anası Zeynep kadından başka birisinden muvaffak olduğumu sanmıyorum (Karaosmanoğlu, Yaban, 131-132).</p> <p>Hayır, Belediye nizamnamesinde maatteessüf = <u>evet aynen böyle söyledi-</u> maatteessüf buna dair bir kayda tesadüf edemedik. (Taner, 1970, 43)</p> <p>Sizin edebî fikirlerinize <u>-şu son kelime Ahmed Cemil'in ince dudakları biraz basılarak ancak fark edilen bir istihza ile telâffuz olundu-</u> herkes gibi ben de vâkıfım. (Uşaklıgil, 1971, 11)</p> <p>Bu inkişâfı bizim mütehasşislarımızın eline bırakacak kadar <u>-ancak bir fikir söylüyorum-</u> bizim böyle millî bir mütehasşisımız yoktur. (Beyatlı, 1995, 180)</p> <p>Yazdıklarını iyi tanıdığım bir başka yazarın "plan"ına bakarmışçasına onlara yaklaştığımda <u>-ki, bende bu bağlamda bir takmak mekanizması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz-</u> bir iki genel gözlemde bulunabilirim. (Batur, 1997, 51)</p> <p>Meselenin hakikatine gelince, <u>-bu hakikati daha ilerde söyleyeceksek de-</u> ne birinci ne de ikinci iddia doğrudur. (Koray, 2004, 211)</p> <p>Hele ustanın kendi bestelediği altı yüzü aşkın yapıttan ancak yüzde kırk kadarını <u>-incelemek diyemeyeceğim-</u> dinlemek olanağını bulabildim. (Nadi, 1994, 6)</p> <p>Şimdi kararlı bir soğukkanlılıkla <u>-günümüzde geçerli-</u> her şeyi isteyen ve güzel kadınlar karşısında garip bir korku ve çekingenliğe kapılıyorum. (Aral, -, 140)</p> <p>Hattâ <u>-bu on dört yaşında çocuk-</u> mektebe giderken çanta taşımağa bile tenezzül etmez olur kitaplarını bir gazeteye sarar, koltuğunun altına yerleştirir, bir kalem efendisi tavrını takınırdı. (Uşaklıgil, 1971, 31)</p> <p>Ne yaptığımı <u>-belki-</u> tahmin edebilirsiniz. (Koray, 2004, 135)</p> <p>İşte, öğretmeni de böylesi bir isteğin <u>-daha yüksek düzeyde bir isteğin-</u> canlı, bilinçli bir ifadesidir (Günyol, 2001, 60)</p> <p>Sonra <u>-filmi şiddetle görmek arzuma rağmen-</u> onu kalabalıktan ayırdım. (Koray, 2004, 200).</p> <p>En iyi niyetli özel tiyatro yöneticileri bile = <u>kurdukları tiyatroyu ayakta tutabilmek, borçlarını ödeyebilmek için-</u> bu kaygıya yenilirler. (Mehmet Fuat, 1997, 34)</p> <p>(Özmen, 2013: 196)</p>
---------------------	--	---	--

Tuncay Böler	Ara Cümleli Birleşik Cümle	<p>Ana cümlelerin içinde iki virgül, iki çizgi arasında ya da parantez içerisinde ara cümlesi bulunan cümlelere ara cümleli birleşik cümle denir.</p> <p>Ara cümle, ana cümle ile doğrudan ilgili değildir ve genellikle ana cümlelerin herhangi bir ögesi olmaz.</p> <p>Ara cümle ana cümlelerin bildirdiği yargıyı açıklayıcı nitelikte olsa bile ana cümlelerin kuruluşuna çoğunlukla katılmaz, bağımsızdır. (Böler, 2019: 233)</p>	<p>Bir Şehir Yanıyor adıyla bir roman yazmam <u>-şimdi onun adını da pek çıkaramadım-</u> o günlere rastlar. (SB-KE, 168)</p> <p>Kara cübbesini de giydi mi, <u>korkudan mı, saygıdan mı bilinmez</u>, karşısındaki insan kabuğuna çekilmek isterdi. (TB-YB, 28)</p> <p>Eski vakaları yenik, küf kokulu, muşambalaşmış sahifelerden, biraz güçlük çekerek okumak, <u>-bilmem dikkat etmiş misinizdir-</u> tarih zevkini insana daha ayrı tahassüsler ve lezzetler içinde duyurur. (NB-REÜ, 123)</p> <p>Kokteyl denilen toplantıları (<u>başka nedenleri de var ya</u>) masasızlık yüzünden sevemiyorum en çok. (NU-G, 69) (Böler, 2019: 233)</p>
	Ara Sözlü Cümleler	<p>İki çizgi, iki virgül veya parantez arasındaki bölüm cümle olmadığına ara cümleli birleşik cümleden bahsedilmez. Böyle cümleler ara sözlü cümlelerdir. (Böler, 2019: 234)</p>	<p>Akrabaları, <u>-Erol, Sevgi'nin akrabası olmalı-</u> Sevgi'yi bu işlerden koruyor. (OA-G, 30) (Böler, 2019: 233-234)</p> <p>Naim Efendi bu bahislere de <u>-bütün dehşet ve ehemmiyetlerine rağmen-</u> pek o kadar kulak asmiyordu. (YKK-KK, 136)</p> <p>Abdest merasimi bittikten sonra bizi <u>-kendi tabirleri veçhile-</u> yalın ayak, başı kabak, meydanın kapısı önüne götürdüler. (YKK-NB, 91)</p> <p>Biz; <u>-şimdi ellisine varanlar, elliden ötedekiler-</u> gözlerimizi dünyaya bir bozgun havası içinde açtıktı. (YKK-A, 13)</p> <p>Perdeyi kaldırdı; mumu <u>-söylediği gibi-</u> üç defa, ağır ağır, çok ağır sallamaya başladı. (RHK-GH/YDV, 265) (Böler, 2019: 234)</p>
Nurettin Demir, Emine Yılmaz, Ferhat Karabulut	İç İçe Birleşik Cümle Ara Cümle (İç Cümle)	<p>Birbirinden bağımsız iki bitmiş cümleden biri diğerinin içine yerleşmiş olarak kullanılabilir. Bu çeşit kullanımlarda temel cümlelerin bünyesine yerleşmiş olan cümle, temel cümlelerin bir ögesi olabilir veya olmayabilir. Yine de anlamsal olarak bu iki cümle arasında bir bağ bulunabilir. Bu şekilde kullanılan birleşik cümlelerde ara cümle (iç cümle) silindiği zaman anlamda çok büyük bir bozulma meydana gelmez. Bir bakıma ara (iç) cümle açıklayıcı bir cümledir. Bazen de bir öge gibi kullanıldığı için çıkarıldığı zaman anlamda bir eksilme, bozulma veya değişme olabilir.</p> <p>İç içe birleşik cümle, diğer birleşik cümlelere kıyasla biraz farklıdır. Tamlayan veya tamlanan unsur, bu tür birleşik cümlelerde pek söz konusu olmaz. Ancak iç cümle temel cümlelerin bir ögesi olduğu zaman, bir bakıma bir yan cümleden (yardımcı unsur) bahsedebiliriz. (Demir vd. 2009: 129)</p>	<p>Ben sana <u>bu kitabı yırtma</u> demedim mi? (ara söz-bağımlı nesne)</p> <p>Bizim komşu <u>çok iyi tanımasam da</u> iyi bir adamdır. (ara söz-bağımsız)</p> <p>Beni <u>dinleyin</u> dedi. (ara söz-bağımlı-nesne)</p> <p>Öğrenci <u>ders bitmiş olmalı</u> diye düşündü. (ara söz-bağımsız nesne) (Demir vd. 2009: 129)</p> <p>Ben sana <u>beni dinle</u> demiştim. (Ne demiştim-Beni dinle) (Demir vd. 2009: 129)</p>

Mazhar Kükey	Aratümce (Arasöz)	<p>Yalın ya da bileşik yapıda tümcelerde, kimi zaman, o tümcenin anlamına açıklık kazandırmak için, tümcenin içine giren ve tümcenin herhangi bir yerinde bulunan “sözcük, sözcük öbeği, tümcecik ve tümce” yapısında dil birliklerine “aratümce” (arasöz) diyoruz. Osmanlıcada “cümle-i mutarızâ” tamlamasıyla dile getirilen bu konunun günümüz dil yapıtlarında da değişik adlar taşıdığını görmekteyiz. (Kükey, 2003: 299)</p> <p>Tümcenin içine giren aratümcenin, o tümceden çıkarılması; yani hiç kullanılmaması tümcenin anlamında bir eksiklik oluşturmaz; yapısında bir bozukluk yapmaz. Bu konuda hiçbir zaman unutmamamız gereken bir nokta vardır:</p> <p>Ayraç içi anlatımlar, okunmamalı. Bunlar okunursa, tümce bozulur.</p> <p>Tırnak içi anlatımlar, okunmalı. Bunlar okunmazsa, tümce bozulur.</p> <p>Aratümceler (arasözler) ise, okunsa da olur; okunmasa da olur. Okunsa da tümce bozulmaz, okunmasa da tümce bozulmaz. Bu, ara tümcenin niteliklerinden birisidir. Zaten, tümcede kullanılan bir dil birliğinin aratümce olup olmadığı noktasında kuşkuda kalırsa; başvurulacak yöntem, o dil birliğinin okunmadan geçilmesidir. Okunmadan geçildiğinde; tümcede anlam bozulmuyor, değişmiyorsa; o dil birliği, aratümcedir. (Kükey, 2003: 300)</p> <p>...Aratümceler, yazıda iki kısa çizgi (-) arasına alınır. Ancak, bunlar birkaç sözcüklük kısa dil birlikleri ise, iki virgül arasında da gösterilebilir. Yani aratümceler (arasözler) yazıda, ya iki kısa çizgi arasına, ya da iki virgül arasında gösterilir. Konuşmada ise, aratümceyi, değişik bir söyleyiş tonuyla belirtiriz.</p> <p>Aratümce için, içinde buldukları tümcenin bir ögesi olma koşulu yoktur. Bunlar, yer aldıkları örneklerde, genellikle bir öge olmaz; ancak buldukları tümcede yinelenmiş olarak özne, nesne, tümleç görevinde geçen örnekler de az değildir. (Kükey, 2003: 301)</p>	<p>Zigetvar’ın zaptı akşamı, yaralılar toplanırken meşhur kahraman Deli Hüsrev’in <u>–bir gülleyle parçalanmış-</u> nâşi yanında uzun boylu, ak saçlı, ak sakallı, yeşil cübbeli bir şehit buldular. (Ömer Seyfettin, Başını Vermeyen Şehit)</p> <p>Genç kuşağın hemen hepsinin <u>–en seçkinleri dahil olmak üzere-</u> yazılarında, Halit Ziya’dan gizli aşikâr bir şeyler bulursunuz. (Fevziye Abdullah Tansel, İyi ve Doğru Yazma)</p> <p>İçlerinde son derece fakir kıyafetli, uzun boylu, yanık, zeki yüzlü bir adam vardı ki, bütün eşyası küçük bir çıkımla <u>–adına galiba cura denen-</u> bir basit sazdan ibaretti. (Reşat Nuri Güntekin, Anadolu Notları)</p> <p>(Kükey, 2003: 300-301)</p> <p>Evet, belki suçluyum, işlemleri onlardan gizli yaptığım için; ama ne ağır bir ceza bu, evlâdın, <u>manevi de olsa,</u> annesinin ölüm döşeğinde yanına gelmemesi. (Ayşe Kulin, Füreya)</p> <p>Ses <u>–iyi ve etkili kullanılırsa-</u> oyuncuyu başarıya ulaştıran bir araçtır.</p> <p>Kitap okuyanlardan biri <u>–emekli öğretmen Zeki Bey-</u> ağır ağır yerinden kalktı.</p> <p>Yaşlı adam, onu <u>–kara kuru çocuğu-</u> ağlayarak göğsüne bastırdı.</p> <p>Köylerine <u>–özlemini çektikleri yere-</u> dönmek istiyorlardı.</p> <p>(Kükey, 2003: 301, 302)</p>
---------------------	----------------------	--	--

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere Türkçenin dilbilgisi ve söz dizimi üzerine çalışma yapmış olan birçok araştırmacı ve yazar konuyla ilgili olarak farklı terimlere başvurmuş ve konuyu kendince açıklayarak cümle içerisinde ara söz ve ara cümleleri farklı yapı ve görevlerde kullanmıştır.

Bu çalışmada ara söz ve ara cümle kavramlarının kesin olarak ortaya konulabilmesi için öncelikle ara söz ve ara cümlelerin anlam, yapı ve cümlelerin unsurları yönünden özellikleri tasviri yöntemle belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Ara Söz ve Ara Cümlelerin Anlam Yönünden Cümleye Katkısı

Ara sözlü veya ara cümleli cümleler cümlelerin anlamına “açıklama” (Hatipoğlu, 1972: 15, Gencan, 1979: 132, Koç, 1990: 443, Bozkurt, 1995: 353, Gülensoy, 2000: 437, Hengirmen, 2002: 359, Vardar,

2003: 23, Kükey, 2003: 299, Demir, 2004: 258, Özmen, 2013: 195, Böler, 2019: 233, Topaloğlu, 2019: 23), “yardımcı bir açıklama” (Bilgegil, 2014: 92), “açıklama ve ek bilgi” (Özkan ve Sevinçli, 2015: 221), “anlamı daha iyi belirtmek” (Korkmaz, 1992: 12), “(anlamı) güçlendirmek” (Koç, 1990: 443) ve “(anlamı) tamamlamak” (Demir, 2004: 258) yönünden katkıda bulunurlar. Dolayısıyla ara söz ve ara cümle yapıları manaca cümlenin esas manasından ayrılmaz. Ara cümle yapıları temel cümlenin yapısını değiştirmeden onun dışında bağımsız bir cümle gibi incelenebilir, unsurları bulunup gösterilebilir. Ara cümleler temel cümlenin vurgusu ile cümle ögeleri arasındaki mantıki dilbilgisi bağlantısına zarar vermezler.

Günlük hayatta insanlar iletişim sürecinde, birbirlerine sadece bilgi aktarmazlar, aynı zamanda duygularını da yansıtırlar. Bu nedenle duygusalılık da dilin işlevlerinden biridir. Duygusalılığın içeriğinin olumlu ya da olumsuz olması, konuşan kişinin karşısındakine hissettirdiklerine, tavırlarına, jest ve mimiklerine, ses tonuna ve cümlenin tonlanmasına bağlıdır. Dilin, duyguyu ve duygusal değerlendirmeleri iletmek için farklı vasıtaları vardır. Bunlar değerlendirme bildiren kelimelerin yanı sıra kullanılan ek, bağlaç ve ünlemler ile kalıp söz, ara söz ve ara cümle gibi yapılarıdır.

Ara söz ve ara cümleler cümle içerisinde açıklama, ek bilgi, pekiştirme, anlamı güçlendirme, anlamı tamamlama gibi görevlerin dışında aynı zamanda cümleye konuşur ve yazar açısından duygu değeri de yüklerler. Örnek: O isterse, pek ummam ya, gidebilir. (Hatipoğlu, 1972: 15), Babasının içinde bulunduğu durum, Allah betereninden saklasın, oldukça üzücü. (Korkmaz, 1992: 13), Gelecek olursa, pek sanmıyorum ya, bize uğrasın. (Vardar, 2003: 23) Bunun yanı sıra ara cümleler cümleye pekiştirme anlamı da yüklerler. Örnek: Annem, sen de bilirsin, yorulmak nedir bilmez. (Koç, 1990: 443), Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı. (Topaloğlu, 2019: 23-24)

Yaygın kanaate göre söz ve ara cümlelerin cümleden çıkarılması cümlenin söz diziminde ve anlamında herhangi bir eksikliğe ve bozulmaya yol açmaz (Gülensoy 2000: 434, Kükey, 2003: 300, Demir, 2004: 258, Demir, Yılmaz ve Karabulut 2009: 129, Bilgegil, 2014: 92, Özkan ve Sevinçli, 2015: 221). Bu konuda Coşar (2017: 221) şöyle düşünmektedir: “Dildeki bir dizimin rastgele gerçekleşmesi mümkün değildir ve zihnin işleyişi, konuşucunun tercihi, konu gibi bağlayıcılar eşliğinde oluşan bağlam içinde meramın dile gelişi organik bir ilişkiler ağına dayanır. Bu ağ, dizilim düzenini belirler. Türkçe gibi söz diziminin kıvrak, dinamik ve çeşitli imkânlarla sahip olduğu bir dilde unsurların dizilişi de manidardır. Bu sebeple bir unsurun çıkarılması ile anlamın değişmeyeceği fikri, ifadeyi oluşturan zihnin işleyiş mekanizmasını ihmal ve ihlal etmiş olur.”

Ara söz ve ara cümleler yer aldıkları cümlenin dışında kendi başlarına da kullanılamazlar (Bozkurt, 1995: 353). İçinde buldukları cümleye anlam yönünden katkıda bulunur, zenginleştirirler. Siz bu işte sebat gösterdikten sonra, -geç de olsa- elbet başaracaksınız. (Bilgegil, 2014: 92) cümlesinde ara söz cümleden çıkarılabilir, bu durumda anlamda kısmî bir eksiklik ortaya çıkar, kullanılması ise herhangi bir anlatım bozukluğuna yol açmadığı gibi anlamca cümleye bir katkısı da söz konusudur. Benzeri durum Yaşımız -senin için bahsediyorum- çok emniyetle geleceğe bakacak bir yaş! (Ömer Seyfettin) (Özkan ve Sevinçli 2015: 221) cümlesi için de söz konusudur. -senin için bahsediyorum- cümlesi kendi içerisinde bir bütünlük taşımakla birlikte bağlam dışı kullanıldığında dinleyen ve okuyan için bir şey ifade etmez. Buna göre ara söz ve ara cümle, cümle içerisinde belli bir bağlama bağlı olarak kullanılan yapılarıdır. Kullanılmalarının önemli şartlarından biri de kullanıldıkları cümle ile anlamca bütünleşebilmeleridir.

Ara söz ve ara cümleler cümleden çıkarıldıklarında kendi içlerinde bir anlam kaybına uğramakla birlikte kullanıldıkları cümlenin söz diziminde bir bozulmaya ve anlamında bir eksikliğe yol açmazlar. Yargısız dil birimi olan kelime grubu yapısındaki ara söz, bağımsız bir cümle yapısında olmadığı için ara cümleye göre kendi içerisinde daha çok anlam kaybına uğrar. Ara cümle ise kullanıldığı cümlenin dışında bağımsız bir cümle gibi incelenebilir ve kendi içerisinde anlam bütünlüğünü koruyabilir.

2. Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümlelerin Yapısal Özellikleri

Ara sözlü cümlelerde ara söz, genellikle bir kelime grubudur ve tam bir cümle özelliği taşımaz, kullanıldığı cümleye bağımlı bir yapı gösterir. Kelime grupları kendi başlarına yargısız birimler olup kip ve şahıs eki almış unsurlar (yüklem) bulundurmazlar (Karahan, 2004: 39). Oysa temel cümlelerin içerisinde virgül, noktalı virgül, kısa çizgi ve yay ayraç içerisinde yer verilen ara cümle, içerisinde çekimli bir unsur yani yüklem bulundurduğu için bağımsız bir cümle yapısındadır.

Fakat aynı zamanda bozuk paraları, bir alışveriş yapmış gibi, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s. 190) (Korkmaz, 1992, s.13) ve Ömer Bey, bilinmez bir sebeple, birden ayağa fırladı. (Hengirmen, 2002: 360) cümlelerinde “bir alışveriş yapmış gibi” ve “bilinmez bir sebeple” ara sözleri birer edat grubudur. Bir cümlelerin içerisinde farklı yerlerde iki ara söz bulunabilir. Örnek: O zaman Osman’ın kendi karnından -bazı tarihlere göre de ikisinin arasında- üç kıtayı dallarının altına alan, köklerinden büyük nehirlerin -Dicle, Fırat, Nil ve Tuna- fışkırdığı büyük bir ağaç büyür (Gencan, 1979: 118). Bunun gibi bir cümle içerisinde hem ara söz hem de ara cümle birlikte de yer alabilir: Üçüncü bir gezinti yeri de o zaman Büyük Dere yolu denen -bilhassa seyahatnamelerde ve gravür albümlerinde- Taksim’den Şişli’ye doğru giden ve bir kolu Kurtuluş’a uzanan -Kurtuluş’un adı Frenk seyahatnâmelerinde San Dimitri’dir- büyük yoldu (Gencan, 1979: 70). Türkçede ara sözlü cümlelerde yer alan kelime grupları genellikle edat grubu, sıfat tamlaması, belirtili isim tamlaması, bağlama grubu, unvan grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu vb. yapıdadır.

Ara sözlü cümlelerde her ara söz, bir kelime grubu olmak zorunda değildir. Ne yaptığımı -belki- tahmin edebilirsiniz. (Koray’dan Özmen, 2013: 196) cümlesi ara sözlü bir cümle olmakla birlikte -belki- ara sözü bir kelime grubu değildir. Bunun gibi Yarına kadar iyileşirsem, sanmam ya, Kars’a gideceğim (Koç, 1990: 443). gibi yapılar da ara söz olmakla birlikte kelime grubu özelliği taşımamaktadır.

Bu sözler üzerine Ahmet, ne alingan olduğunu ben bilirim, birdenbire patladı. (Üçok, 2007: 219) cümlesi ise ara cümleli bir cümledir. Çünkü “Bu sözler üzerine Ahmet birdenbire patladı.” dış cümlesinin içerisinde iki virgül arasında yer verilen “ne alingan olduğunu ben bilirim” cümlesi çekimli bir unsur yani içerisinde bir yüklem (bilirim) barındırmaktadır. “ne alingan olduğunu ben bilirim” yapısı “bir alışveriş yapmış gibi” yapısından farklıdır. Fakat aynı zamanda bozuk paraları, bir alışveriş yapmış gibi, avucunun içinde birer birer sayıyor. (R. N. Güntekin, Acımak, s. 190) (Korkmaz, 1992, s.13) cümlesinde dış cümlelerin içerisinde yer verilen “bir alışveriş yapmış gibi” kelime grubu iken, Bu sözler üzerine Ahmet, ne alingan olduğunu ben bilirim, birdenbire patladı. (Üçok, 2007: 219) cümlesinde iç cümle olarak verilen “ne alingan olduğunu ben bilirim” yapısı bağımsız bir cümledir.

Ara sözlü cümleler şartlı bir yapı taşıyabilirler. Bir dil, bir başkasından, eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan’dan Demir, 2004: 258) cümlesinde iki virgül arasında yer verilen eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa yapısı fiilimsi gruplarında olduğu gibi sonuna -sa şart ekini almış bir kelime grubu olup bu şekli ile bir ara sözlü cümledir. Cümle Eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği açısından bir dil başkasından bütün bütün ayrılır. yapısında olsaydı, şartlı birleşik cümleden söz edilebilecekti. Karahan (2000: 18) Türkçede Söz Dizimi kitabında yer alan bazı kabullerine de eleştiri niteliğindeki makalesinde “Ayşe okula gitti.”, “Ayşe koşarak okula gitti.”, “Ayşe iyileşirse okula gidecek.” ve “Ayşe ‘Okula gideceğim’ dedi.” cümleleri arasında yapı bakımından “tek yargı” temelinde hiçbir fark görmediğini ifade etmektedir. Şartlı birleşik cümlelerde şartlı unsur temel cümlelerin zarf tümlecini oluşturur ve kelime grupları bulunurken şart unsurunu taşıyan kısım eksik yargı gruplarından isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil grubunda olduğu gibi veya bağımsız bir cümlemiş gibi kabul edilip cümlelerin unsurları bulduktan sonra varsa kelime grupları bulunarak gösterilir. Çünkü “Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim fiiller gibi, -sA ekli bir kelime veya kelime grubunda da yargı yani bitmişlik anlamı yoktur. Yani bu yapı cümle değildir; cümlelerin bir unsurudur, genellikle zarfdır.” (Karahan, 2000: 19). Dolayısı ile Bir dil, bir başkasından, eğer bir yakınlıkları, bir akrabalıkları yoksa, seslerinin niteliği

açısından bütün bütün ayrılır. (Doğan Aksan'dan Demir, 2004: 258) gibi cümlelerin yapı yönünden ara sözlü basit cümleler olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Ara cümleli cümlelerde ara cümle yapı bakımından mutlaka bir basit bir cümle olmak zorunda değildir. Örneğin Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilime takaddüm ettirdik. (Nutuk, 84) (Korkmaz, 1992: 12) cümlesinde ara cümle yapı yönünden ki'li bağlı bir cümle (elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur) ve bir basit cümleden (bunların başında idi) oluşmuştur. Söz konusu cümlede ki bağlacı elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey sıfat tamlaması ile Tufan Bey namıyla maruf olmuştur cümlesini birbirine bağlayarak önce ki'li bağlı cümleyi oluşturmuş ardından bu yapı virgül ile bunların başında idi basit cümlesi ile birleşmiştir.

Bu noktada sorgulanması gereken bir husus da ara söz ve ara cümleli cümlelerin içinde buldukları cümlelerin yapı yönünden türüdür. Ara sözler, cümle içerisinde açıklama vb. görevlerle yer verilen kelime grupları olup cümlelerin unsurlarından sayılmadıkları için ara sözlü cümleler yapıca basit cümlelerdir. “İki çizgi, iki virgül veya parantez arasındaki bölüm cümle olmadığından ara cümleli birleşik cümleden bahsedilmez.” (Böler, 2019: 234)

Ara cümleli bir cümle ile ara sözlü cümle aynı gibi görünmekle birlikte birbirinden farklıdır. Banguoğlu'na (2015: 537-538) göre saplama cümle almış yani ara cümleli bir basit cümle ister isim, ister fiil cümlesi olsun iki yargı arasında organik bir ilişki olmadığı için birleşik bir cümle sayılamaz. Benzer olarak Demir (2004: 258) de ara cümlelerin içinde yer aldıkları cümlelerin bir unsuru olmadıkları için ara cümleli basit cümlelerin girişik cümle sayılamayacağını ifade etmektedir. Gencan (1979: 132), Hengirmen (2002: 359) ve Böler (2019: 233) de ara cümleyi temel cümlelerin bir unsuru olarak kabul etmezler. Buna göre gerek ara sözlü gerekse ara cümleli cümle cümlelerin bir unsuru değildir.

Bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer alarak oluşturduğu birleşik cümlelere iç içe birleşik cümle denilir (Özkan ve Sevinçli, 2015: 201). “Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur.” (Ergin, 2004: 406) Büyük düşünür B. Russel, “Mutluluk, insanın kendi çabası ile elde ettiği bir başarıdır.” diyor. (Özkan ve Sevinçli, 2015: 202) cümlesi ile Eski vakaları yenik, küf kokulu, muşambalaşmış sahifelerden, biraz güçlük çekerek okumak, -bilmem dikkat etmiş misinizdir- tarih zevkini insana daha ayrı tahassüsler ve lezzetler içinde duyurur. (NB-REÜ, 123) (Böler, 2019: 233) cümlesi yapıca aynı değildir. İç içe birleşik cümle olarak kabul edilen birinci cümlede yer verilen “Mutluluk, insanın kendi çabası ile elde ettiği bir başarıdır.” iç cümlesi temel cümlelerin nesnesi konumunda olup anlamca dış cümle ile bütünleşmiş bir yapıdadır. İkinci cümlede açıklama amaçlı yer verilen -bilmem dikkat etmiş misinizdir- yapısı ise anlamca dış cümle ile bütünleşmekle birlikte cümlelerin bir unsuru olmayıp cümle dışı unsur sayıldığından ikinci cümleyi iç içe birleşik cümle saymak mümkün görünmemektedir.

Bu noktada cümlelerin unsurları ile ilgili olarak Leyla Karahan hocamızın görüş ve düşüncelerine (2000) katılmakla birlikte daha önceki yapı yönünden tasnifinde (1993) yer alan bir cümle üzerinde iç cümle ve dış cümle yönünden meseleyi farklı bir yönden ele almak istiyoruz. Ara cümleli cümlelerden farklı olarak iç içe birleşik cümlelerde temel cümle içerisinde yer verilen iç cümle, dış cümlelerin yani temel cümlelerin bir unsurunu oluşturabilir. Arkasından bir de “Çakırsaraylı Akşehir'i basacakmış” haberi çıkınca Hüseyin'e karşı duyulan tiksintiye kızgınlık karıştı. (KA) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde Arkasından bir de “Çakırsaraylı Akşehir'i basacakmış” iç cümlesi anlam bütünlüğü yönünden kendi sınırlarının dışına çıkmış temel cümledeki zarf tümleci yapısındaki haberi çıkınca kelime grubu ile anlamca bir bütünlük oluşturmuştur. Benzer durum İhtiyar sipahiler “Biz burasını imdat gelmeden alamaz mıyız? İki top yetmez mi? Ne duruyoruz?” diye çadırlarında dedikodu yapıyorlardı. (SH) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde de söz konusudur. Cümlede yer verilen üç soru cümlesi temel cümlede yer verilen “diye” edatı ile birleşerek zarf tümleci oluşturmuş ve temel cümlelerin bir unsuru olmuştur.

Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının dördüncü (büyük ihtimalle de ön) yüzü 24 satırlık Brāhmī harfli bir metin içermektedir. (Ölmez, 2020: 27) cümlesinde yay ayrıç içerisinde yer alan “büyük ihtimalle de ön” yapısı ara söz gibi görünmekle birlikte bir kelime grubu yapısında da değildir. Cümledeki Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının dördüncü (büyük ihtimalle de ön) yüzü kısmı özne olup temelde bir belirtili isim tamlamasıdır. Özneyi oluşturan kelime grubunda Üç yüzü Soğudca olan Bugut yazıtının kısmı tamlayan (büyük ihtimalle de ön) yüzü kısmı ise tamlanan durumundadır ve büyük ihtimalle de ön açıklaması tamamlanan konumundaki yüzü kelimesinin açıklaması niteliğinde olup araya bir de “de” bağlacı girmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da iç içe birleşik cümlelerde dış cümleden iç cümle çıkarıldığında cümlenin anlamında önemli bir kayıp ortaya çıkar, anlam bütünlüğünün yanı sıra söz dizimi bozulur ve cümle farklılaşır. “Zorlara dağlar dayanmaz” itikadında olan bir milletin azmi ile bu yalçın sahile, bu muazzam taş eserin temellerini atmış. (KA) (Karahan, 1993: 63) cümlesinde görüleceği üzere “Zorlara dağlar dayanmaz” iç cümlesi kendi taşıdığı anlamın dışına taşarak temel cümle içerisinde yeni bir anlam da (“Zorlara dağlar dayanmaz” itikadında olan bir milletin azmi ile) kazanmıştır.

Ara cümleli bir cümlenin içerisinde soru cümlesine de yer verilebilir: Halûk Karamağaralı; Erzurum’u, Bitlis’i, Van’ı, Ahlat’ı –yalnız buraları mı?- bütün Doğu Anadoluyu dolaşmış. (Bilgegil, 2014: 92). Eski duvarlar, dikkat ettiniz mi, hep birbirine benzer. (AŞH) (Karahan, 2004: 38).

Ara cümleli cümlelerde ara cümle “ki” ve “ve” bağlacı ile başlayabilir veya “da”, “ki” ve “ya” bağlaçları ile sonlanabilir. Bu tür cümlelerde söz konusu bağlaçlar anlam ve yapı yönünden cümleye bir katkıda bulunmakla birlikte ara cümlenin bir unsuru olarak kabul görmezler.

- Yılanların Öcü’nde ana rolünü Fatma girik, ki daha önce çekilende Aliye Rona oynuyordu, üstlenmiş (Demir, 2004: 258).
- Sakın kimse -ve en başta sevgili Artvinliler olmak üzere- beni yanlış anlamasınlar (Bläsing, 2011: 141).
- Ankara’da tedavi devam etmiş ise de her şeyin gerektiği gibi yapılmasına, itiraf etmeli ki, tam riayet gösterememiştir (Atatürk’ün Hastalığı, Ruşen Eşref Ünaydın’dan Gencan, 1979: 132).
- Elindeki notlara bakarak; bakmasa da olurdu ya; konuştu (Korkmaz, 1992: 12, 13).
- Meselenin hakikatine gelince, -bu hakikati daha ilerde söyleyeceksek de- ne birinci ne de ikinci iddia doğrudur (Koray’dan Özmen, 2013: 196).

Ara sözlü ve ara cümleli cümlelerde ara söz ve ara cümlenin uzunluğu konusunda herhangi bir ölçüt belirlemek söz konusu değildir. Ara söz ve ara cümle kısa olabileceği gibi uzun da olabilir: Ne yaptığımı –belki- tahmin edebilirsiniz. (Koray’dan Özmen, 2013: 196) cümlesinde ara cümle -belki- sözcüğünden oluşurken Ben de, herkes gibi, kendimi çok beğenirim. (Hengirmen, 2002: 360) cümlesinde ara söz iki kelimedenden oluşmuş bir edat grubudur. En iyi niyetli özel tiyatro yöneticileri bile –kurdukları tiyatroyu ayakta tutabilmek, borçlarını ödeyebilmek için- bu kaygıya yenilirler. (Mehmet Fuat’tan Özmen, 2013: 196) cümlesinde ise ara söz edat unsuru ortak iki edat grubundan oluşmuştur.

Yine Demek ki, Türkçeden, Allah esirgesin, bir gönül kelimesi atılacak olsa, onunla birlikte ne mânâlar, ne incelikler, ne deyimler gidermiş...” (N. Sami Banarlı’dan Korkmaz, 1972: 13) cümlesinde ara cümle iki kelimedenden oluşmuş bir kalıp sözdür. Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan fedakâr arkadaşlarınızdan birkaçını, elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey ki, Tufan Bey namıyla maruf olmuştur, bunların başında idi, bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik (Nutuk’tan Korkmaz, 1992: 12) cümlesinde ise ara cümle kendi içerisinde açıklamalı bir yapı taşımaktadır.

3. Cümlelerin Bir Unsuru Olarak Ara Sözlü ve Ara Cümleli Cümleler

Cümlede ara söz veya ara cümleye yer verilmesinin en önemli sebeplerinden biri yargıyı biraz

daha açıklamak, güçlendirmek veya tamamlamaktır (Bozkurt, 1979: 132, Koç, 1990: 443, Korkmaz, 1992: 12, Hengirmen 2002: 359, Demir, 2004: 258, Özmen, 2013: 195).

Karaağaç (2018: 24-25) ara söz ve ara cümlelerle ilgili olan bu açıklayıcı ifadesini şöyle açıklamaktadır: “Bir söz söylendikten sonra, o sözle ilgili akla gelen yeni bilgiyi açıklayan yardımcı söz dizimi birimi, açıklayıcı olarak bilinir.” Karaağaç’a (2018: 24) göre:

“Türkçe söz öbeklerinin niteleyicileri olan sıfatlar da cümlelerin niteleyicileri olan cümle ögeleri de niteledikleri asıl ögenin önünde yer alırlar. Bunun başka türlü mümkün değildir... Bir söz, söz öbeği veya cümle ögesinin, bağlama zamiri kullanılarak veya kullanılmayarak nitelendirildiği yapılar, açıklayıcısı olan yapılardır. Eski Türkçede bağlama zamiri bulunmadığı gibi böyle bir yapı da yoktu. Türkçenin komşu dillerden aldığı ki bağlama zamiri veya bağlama edatı, Türkçeye böyle bir yapıyı getirmiştir: ki'nin bağlama zamiri veya bağlama edatı kullanımlarındaki açıklayıcı, bir söz, söz öbeği veya cümleyi açıklamak için kendisinden sonra getirilen ve ki'nin bağlama zamiri veya bağlama edatı olarak kullanıldığı, sonradan eklenmiş bir yan cümledir. Türkçedeki açıklayıcı, getirildiği sözden ayrı ve bağlayıcı olmayan bir açıklayıcıdır. Bu arada, Türkçede bir söz, söz öbeği veya bir cümle ögesini ki bağlama zamirini özne yaparak elde edilmiş bir yan tümce ile nitelemek, ancak, sözlü dil kullanımında titremlemeden, yazılı dil kullanımında ise, çift virgül veya çizgiden yardım alarak mümkündür ve bu yapı Türkçe kaynaklı değildir. Yahya Kemal, -ki Türk edebiyatının önemli bir şairidir-, 1958'de öldü. Dün Sarıyer'e, -ki orayı pek severiz-, gittiğimizde Gülbahar ile karşılaştık... Görüldüğü gibi, Türkçede açıklayıcı cümle, yani asıl cümleye bağlama zamiriyle bağlanmış bir yan cümle kullanmak, mümkün değildir.

Durum böyle olmasına rağmen, Türkçede de açıklayıcıları sonradan getirmek mümkündür; fakat, daha çok konuşma dilinde başvurulan bu geriye dönük cümleler, yan cümle değil, ara cümlelerdir. Türkçede açıklayıcıları sonradan getirmek, ancak bağlama zamiri kullanmadan, yani temel cümleye bağlı bir yan cümle kurmadan mümkün olur. Bu tür kullanımlar ise, ayrı bir yan cümle kurmadan, temel cümleden bağımsız bir ara cümle ile, yani cümle ögesinin bir başka yüzey yapıda yinelenmesi biçiminde gerçekleştirilebilir: Yahya Kemal, Türk edebiyatının bu önemli şairi, 1958'de öldü...

Kendisinden önce gelen söz veya söz öbeklerini daha açık ifade etmek ve anlamı güçlendirmek için kullanılan açıklayıcı özne, açıklayıcı nesne, açıklayıcı dolaylı tümleç ve açıklayıcı zarf tümleci diye adlandırılan söz veya söz öbeklerinin hepsine birden açıklayıcı denir.”

Türkçede açıklamalı özne, açıklamalı nesne, açıklamalı dolaylı tümleç ve açıklamalı zarf tümleci yapıları ara söz ve ara cümleden farklıdır:

- Eyüp, Türklerin ölüm şehri Eyüp, Avrupa toprağının bittiği sahilde İslâm cennetinin bir bahçesi gibi yeşil duruyor. YKB (Karahan, 2004: 20; Açıklamalı Özne)
- Ansızın bir çığlık, kendi sesine benzer bir feryat işitmişti. AHM (Karahan, 2004: 27; Açıklamalı Nesne)
- Derme çatma bir kır bahçesinde, genç bir dut ağacının gölgesinde oturdum. AH (Karahan, 2004: 30; Açıklamalı Dolaylı Tümleç)
- Balkan harbinin sonunda, iki felâketli muharebe arasındaki o kısa, azaplı soluk alma yılının başında, babamın memur bulunduğu bir şark sancağından dönüyorduk. AHT (Karahan, 2004: 35; Açıklamalı Zarf Tümleci)

Türkçede bazı ara sözlü cümleler şekilce açıklamalı bir yapıda görünebilirler:

- Kitap okuyanlardan biri – emekli öğretmen Zeki Bey- ağır ağır yerinden kalktı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Özne)
- Yaşlı adam onu, -kara kuru çocuğu- ağlayarak göğsüne bastırdı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Nesne)
- Köylerine –özlemini çektikleri yere- dönmek istiyorlardı. (Kükey, 2003: 302; Açıklamalı Dolaylı Tümleç)

Virgül yerine kısa çizgi kullanılmakla birlikte yukarıdaki cümlelerin Karahan'ın (2004: 20, 27, 30)'da yer verdiği cümlelerden bir farkı yoktur. Ancak yukarıdaki cümlelerde ara sözler temel cümlelerin birer unsuru gibi görünmekle birlikte virgül işareti kullanılmadıkça açıklamalı bir unsur olarak kabul edilemezler. Çünkü açıklamalı cümlelerde kısa çizgi kullanılmaz. Buna göre ara cümleler istisnai bir durum olarak kısa çizgi yerine ancak virgölün kullanıldığı açıklamalı yapılarda cümlelerin bir unsuru olabilirler.

Ara söz, temel cümlelerin yani dış cümlelerin içerisinde yargı bildirmeyen bir kelime grubundan oluşur. Dolayısı ile cümlelerin bir unsuru değildir (Gencan, 1979: 132). Cümle niteliği taşımayan bir ara sözün cümlelerin bir ögesi veya cümle ögesinin bir parçası olması mümkün değildir. Örneğin Kürklü paltosunun yakası içinde yüzü yarı yarıya kaybolmuş kıranta bir rum -kıyafetine nazaran zengin bir simsar- yanlarında durdu. (Özkan ve Sevinçli 2015: 156) cümlesinde -kıyafetine nazaran zengin bir simsar- kelime grubu bir sıfat tamlamasıdır. Cümlelerin anlamına açıklama niteliğinde bir katkıda bulunmakla birlikte cümlelerin unsurları yönünden cümleye bir katkısı yoktur. Ara söz cümle niteliği taşımaz (Hengirmen, 2002: 360).

Benzer olarak ara cümleli cümleler de cümlelerin bir unsuru değildirler (Kükey, 2003: 301, Karahan, 2004: 37, Karaağaç, 2018: 144.). Kendi başlarına kullanılamazlar (Bozkurt, 1995: 353). Cümleden çıkarıldıklarında da cümlelerin anlamında bir eksilme olmaz (Kükey, 2003: 300, Bilgegil, 2014: 92, Özkan, Sevinçli 2015: 221). Ancak ara cümle anlam yönünden asıl cümle ile ilişkilidir. Bu konuda farklı olarak Karaağaç (2018: 144) "Ara cümle, açıklayıcı söz öbeklerinden veya açıklama cümlelerinden farklıdır; çünkü ara cümlelerin asıl cümle ile ilişkisi yoktur. Ara cümle, titreleme gibi, söz diziminin anlamına katkıda bulunmadan, dil kullanıcısının söz diziminde ifade edilen bilgi karşısındaki tutumunu anlatır, o an cümlede yer almayan bir başka bilgiyi getirir; cümlelerin anlamını değiştirmez, dil kullanıcısının cümleye bakış açısını gösterir veya cümleyi metne bağlar." görüşünü dile getirmektedir. Benzer olarak Böler (2019: 233) de "ara cümle, ana cümle ile doğrudan ilgili değildir" görüşünü dile getirmektedir. Bir Şehir Yanıyor adıyla bir roman yazmam -şimdi onun adını da pek çıkaramadım- o günlere rastlar. (SB-KE 168) (Böler, 2019: 234) cümlesinde -şimdi onun adını da pek çıkaramadım- ara cümlesi temel cümlelerin bir unsuru olmamakla birlikte kullanıldığı bağlamda anlamca temel cümle ile örtüşmektedir. Temel cümle içerisinde yer alan ara cümleler bağımsız bir cümle gibi kabul edilir ve cümlelerin unsurları bulunduktan sonra varsa kelime grupları bulunarak gösterilir.

Sonuç

Türkiye Türkçesinde ara söz ve ara cümle terimleriyle ilgili olarak gerek araştırmacıların konuya yaklaşımları gerekse araştırmacılar tarafından verilen örnekler dikkate alındığında bir terim birliğinden ve ortak bir anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Ara söz ve ara cümleler, yapıca cümleyi genişleten unsurlar olmakla birlikte cümle içerisindeki kullanımları cümlelerin ögeleri ile ilişkili değildir. Ayrıca bunlar cümle ögeleri de olamazlar. Ara söz ve ara cümleler, cümle ögeleri ile daha çok anlam bakımından ilişkilidirler.

Herhangi bir ögenin açıklayıcısı konumunda olan ve yargı bildirmeyen ara sözler cümlelerin bir unsuru olabilir ve açıkladığı öğeyle beraber değerlendirilebilir. "İnsanlar, düşünen varlıklar, çevreye en çok zarar veren canlılardır" (Hengirmen, 2002: 360) cümlesinde iki virgül ile ayrılan ve cümledeki öznenin açıklayıcısı olan "düşünen varlıklar," kısmı temelde sıfat tamlaması yapısında bir ara sözdür. Cümlelerin birinci temel ögesi olan yüklem, yüklem bildirdiği işi yapan ikinci temel unsur özne, yüklem bildirdiği işten etkilenen yardımcı unsur konumundaki nesne; yer, durum, zaman, miktar tamlayıcısı olan dolaylı tümleç ve zarf tümleçleri istisna olarak ara sözler vasıtasıyla açıklanabilir ve bu açıklayıcı unsurlar hangi öğeye aitse o öğe ile bir kelime grubu oluşturabilir. Yukarıdaki örnekte "İnsanlar, düşünen varlıklar," kısmı bu kullanımı ile cümlelerin unsurlarından özne olarak kabul edilebilir.

Ara cümleler, içinde yer aldığı cümlede bir ögenin açıklayıcısı olamayan, temel cümle öznesi, nesne, tümleç, yüklem gibi bir unsuru ile birleşemeyen, tek başına yargı bildiren ve gerektiğinde kendi içerisinde öğelerine ayrılabilen yapılardır. “Kim ne derse desin, inan bana, bu işte onun hiçbir suçu yok.” cümlesindeki iki virgülle ayrılan “inan bana” kısmı bir öge açıklayıcısı değildir, tek başına yargı bildirir ve yüklem (inan), dolaylı tümleç (bana) ve gizli özne (sen) şeklinde öğelerine ayrılabilir. Dolayısıyla asıl cümle ile doğrudan ilgisi olmayan bu tür ifadelerin hitaplar ve bağlaçlar gibi cümle dışı unsur olarak değerlendirilmesi gerekir. Bunun gibi “Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı.” (Topaloğlu, 2019: 23-24) cümlesinde yay ayrıç içinde yer alan (daha önce de size ondan söz etmiştim) kısmı da bir bağımsız cümledir ve içinde yer aldığı dış cümledeki yani temel cümledeki bir unsuru konumunda değildir. Bu nedenle “Okuduğum roman (daha önce de size ondan söz etmiştim) beni çok duygulandırdı.” cümlesini yapı yönünden basit bir cümle olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İşlev, anlam ve söz dizimi yönünden birbiri ile benzermiş gibi görünen ara söz ve ara cümleler karşılaştırılarak incelendiğinde aradaki farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Ara söz ve ara cümleler, özel bir ton ve vurgu ile cümledeki diğer öğelerden ayrılırlar.

Ara sözler, dar anlamı ve cümle dışında tek başına kullanılmayan dil birlikleridir. Ara söz ve ara cümleler, anlam bakımından cümledeki asıl anlamını destekleyici, açıklayıcı işleve sahip olup aynı zamanda kullanıldıkları cümleye duygu değeri de katarlar. Ara söz ve ara cümlelerle cümledeki anlamı genişletilir, renklendirilir. Ara söz ve ara cümleler cümledeki esas fikri kesinleştirici veya pekiştirici bir yapıda da kullanılabilir.

Sonuç olarak ara söz ve ara cümleler, işlev, anlam ve yapı bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Bu özellikler anlam ve yapı yönünden ara sözlerin kelime gruplarında olduğu gibi bağımlı birim, ara cümlelerin ise bağımsız birimler olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (2015). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (2014). Türkçe Dilbilgisi. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bläsing, U. (2011). “Gena Tökmiş Muruzlarını, Yörenin Diliyle Şavşatlı Bir Halk Şairi ve Karadeniz Hanımlarının Bozuk Havaları”. “Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl” Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 26-29 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı, Ed. Ülkü Çelik Şavk. C.1, Ankara. 141-160.
- Bozkurt, F. (1995). Türkiye Türkçesi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Böler, T. (2019). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Coşar, A. M. (2017). “Adlandırma İçin Bir Yaklaşım Örneği: Ara Sözlü/Cümleli Cümleler”. Mertol Tulum Kitabı. Ed. Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum. Eskişehir: Sivrihisar Belediyesi. 219-228.
- Demir, N., Yılmaz, E. ve Karabulut F. (2009). Söz Dizimi II, Demir, N. ve Yılmaz E. (Ed.)Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım içinde (ss.119-135). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demir, T. (2004). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Ergin, M. (2004). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). Türkçe El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1972). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2002). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2018). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1993). Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2000). “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”. Türk Dili, Ankara: Türk

Dil Kurumu Yayınları. 583: 16-23.

Karahan, L. (2004). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Koç, N. (1990). Yeni Dilbilgisi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kükey, Mazhar (2003). Türkçenin Dilbilgisi 2. Samsun: Cem Ofset.

Ölmez, M. (2020). Türklerden Kalma En Eski Yazıtların Dili Çözüldü. Yüksek Öğretim Dergisi, 15: 25-31. URL: https://www.yok.gov.tr/Dergi/YOK_Dergi_Sayi_15/İndex.html

Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2015). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Özmen, M. (2013). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.

Topaloğlu, A. (2019). Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Dergah Yayınları.

URL: https://sozluk.gov.tr/Bilim_ve_Sanat_Terimleri_Sözlüğü.

URL: https://sozluk.gov.tr/Güncel_Türkçe_Sözlük.

Üçok, N. (2007). Genel Fonetik (Ana Çizgileri). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Vardar, B. vd. (2003). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Summary

In Turkey Turkish, the subject of digression sentence and parenthetical sentence, usually included in two commas, two dashes, and parentheses, has been handled and evaluated in different ways in the literature describing grammar and syntax. The first problem in this regard shows itself as the term problem. More than one term has been used in the literature for the terms Digression and parenthetical sentence. These can be listed as follows: "intermediate sentence (comparative sentence, intermediate phrase, intermediate)", "intermediate, intermediate", "intermediate sentence", "intermediate sentence, intermediate", "interpretive", "intermediate (intermediate clause)", "Intermediate expression", "parenthesis sentence", "non-sentence item", "intermediate sentence", "intermediate sentence, intermediate phrase", "Arabic (intervention)", "Interpretation sentence, intermediate word", "intermediate", "Intermediate clause", "additive clause", "compound compound sentence, intermediate sentence (inner sentence)", "stub (compound sentence) compound sentence", "intermediate phrase", "stub sentence", "intermediate phrase, explanatory phrase", "Intermediate sentence", "compound sentence with intermediate sentence", "intermediate sentences". Therefore, in the study, Table 1 was used to show different views on the word and sentence, and to show the terms and sample sentences used.

The contribution of digression and parenthetical sentence to the sentence in terms of meaning has been stated in the literature such as explanation, additional information, expressing the meaning better, strengthening the meaning and completing the meaning, but these should also include features such as understanding emotion component and reinforcing the meaning.

In daily life, people not only convey information to each other in the communication process but also reflect their feelings. Therefore, affection is also one of the functions of the language. Whether the affection content is positive or negative depends on what the speaker feels to the other person, their attitudes, gestures and facial expressions, tone of voice and the tone of the sentence. Language has different means to convey emotion and emotional evaluations. These are supplementary, conjunction and exclamations and structures such as stereotypes, intermediates, and sentences, as well as words that report evaluation.

Digression and parenthetical sentence are complementary to the sentence in terms of meaning, and when they are removed from the sentence, they do not cause any disruption in the syntax of

the sentence they are used in, and a lack of meaning in their meaning. Since the intermediate word in the word group structure is not an independent sentence, it loses more meaning in itself than the intermediate phrase.

A parenthetical sentence, on the other hand, can maintain the integrity of the existing meaning outside of the sentence it is used in and can be examined as an independent sentence.

A sentence can contain more than one digression sentence. In a parenthetical sentence, word groups are generally in the following structures: preposition group, adjective phrase, specified noun phrase, binding group, adjective-verb group, adverb-verb group, etc.

In digression, sentences may not be every digression phrase. In digression, sentences can have a conditional structure. Parenthetical sentences do not necessarily have to be a simple sentence in terms of structure. They can also be of different structures. For example, conditional compound sentences, such as (e.g., -ki in Turkish) possessives combined compound or question sentence. Since in digression and parenthetical sentences are non-sentence elements and do not constitute an element of the sentence, it is not possible to contribute to the organization of the sentence.

In parenthetical sentences can have a conditional structure. Parenthetical sentences do not necessarily have to be a simple sentence in terms of structure. They can also be of different structures. For example, conditional compound sentences, such as ki combined compound or question sentence. Since in digression and parenthetical sentences are non-sentence elements and do not constitute an element of the sentence, it is not possible to contribute to the organization of the sentence.

In parenthetical sentences, the sentence can begin with the connector -ki, or it may end with either or-conjunctions. In such sentences, although these conjunctions make a contribution to the sentence in terms of meaning and structure, they are not accepted as an element of the parenthetical sentence and are considered as non-sentence elements. In such verbal and parenthetical sentences, it is not possible to set any criteria for digression and parenthetical sentence length.

Digression and parenthetical sentences cannot be an element of the sentence because they are non-sentence elements. Although some intermediate words in the sentence that appear in a hyphen appear as defining the subject, defining objects, defining indirect complement in the sentence, they do not lose their character of digression sentence because commas are not used. Digression and parenthetical sentences are elements that expand the sentence in terms of structure, and their use in the sentence is not related to the elements of the sentence. Digression and parenthetical sentences are more related to sentence elements in terms of meaning.

As a result, digression and parenthetical sentences differ in terms of function, meaning, and structure. These features make it necessary to examine digression sentences dependent unit and parenthetical sentences as independent sentences.